

بررسی نقش اقتصاد شهری در توسعه زیرساخت‌های شهری

سیدمحمد پیروز

کارشناسی ارشد مدیریت حسابداری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهر قدس

چکیده

این پژوهش با هدف بررسی نقش اقتصاد شهری در توسعه زیرساخت‌های شهری انجام شد. روش تحقیق کتابخانه‌ای با استفاده از کتب، مقالات و پایان نامه‌ها و... انجام گرفت. نتایج نشان داد اقتصاد شهری به عنوان یک ابزار تحلیلی و مدیریتی، نقش بسیار مهمی در توسعه زیرساخت‌های شهری ایفا می‌کند. با توجه به چالش‌های روزافزون ناشی از رشد سریع شهرنشینی و نیاز به بهبود کیفیت زندگی شهروندان، توجه به اصول اقتصادی در تصمیم‌گیری‌های مربوط به زیرساخت‌ها ضروری است. تحلیل هزینه-فایده و تخصیص بهینه منابع، به شهرداری‌ها کمک می‌کند تا پروژه‌های زیرساختی را بر اساس نیازهای واقعی جامعه اولویت‌بندی کنند. این امر نه تنها به بهبود کیفیت خدمات عمومی و زیرساخت‌ها منجر می‌شود، بلکه به تحریک رشد اقتصادی و جذب سرمایه‌گذاری‌های جدید نیز کمک می‌کند. همچنین، توجه به اصول پایداری و حفظ محیط زیست در طراحی و اجرای پروژه‌های زیرساختی، می‌تواند به ایجاد زیرساخت‌های پایدار و مقاوم در برابر چالش‌های آینده کمک کند.

واژه‌های کلیدی: اقتصاد، شهر، اقتصاد شهری، زیرساخت‌های شهری

مقدمه

اقتصاد شهری به عنوان یکی از شاخه‌های مهم علم اقتصاد، به بررسی و تحلیل فعالیت‌های اقتصادی در مقیاس شهری و تأثیرات آن بر کیفیت زندگی شهروندان و توسعه پایدار می‌پردازد. در دنیای امروز، با توجه به رشد سریع شهرنشینی و افزایش جمعیت در شهرها، نیاز به توسعه زیرساخت‌های شهری به یکی از چالش‌های اساسی تبدیل شده است. زیرساخت‌ها شامل شبکه‌های حمل و نقل، تأسیسات آب و فاضلاب، انرژی، مسکن و سایر خدمات عمومی هستند که به عنوان پایه‌های اصلی برای فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی در شهرها عمل می‌کنند. نقش اقتصاد شهری در توسعه زیرساخت‌ها به چندین بعد مهم مربوط می‌شود. نخست، تحلیل هزینه-فایده پروژه‌های زیرساختی به شهرداری‌ها کمک می‌کند تا تصمیمات بهینه‌تری در خصوص سرمایه‌گذاری‌های خود اتخاذ کنند. همچنین، تخصیص بهینه منابع مالی و انسانی بر اساس نیازهای واقعی جامعه، از دیگر مزایای استفاده از نظریه‌های اقتصادی در این حوزه است. علاوه بر این، توسعه زیرساخت‌ها می‌تواند به تحریک رشد اقتصادی و جذب سرمایه‌گذاری‌های جدید منجر شود. بهبود کیفیت خدمات عمومی و زیرساخت‌ها نه تنها کیفیت زندگی شهروندان را افزایش می‌دهد، بلکه به ایجاد فرصت‌های شغلی و افزایش درآمدهای مالی نیز کمک می‌کند. لذا در این مقاله، به بررسی دقیق‌تر نقش اقتصاد شهری در توسعه زیرساخت‌های شهری پرداخته خواهد شد.

اقتصاد شهری

اقتصاد شهری یکی از رشته‌های تخصصی اقتصاد است که در آن اقتصاددانان سعی می‌کنند با استفاده از ابزارهای اقتصادی، مسائل و مشکلات یک منطقه شهری را مورد ارزیابی قرار دهند. در اقتصاد شهری چگونگی تولید و توزیع کالاها و خدمات، نه تنها در داخل یک شهر، بلکه بین شهرها و مناطق شهری بررسی می‌شود. تمرکز فعالیت‌های تولیدی در یک فضا باعث تغییر کارایی تولید، توزیع کالا و خدمات در آن فضا می‌شود. همچنین بررسی‌هایی درباره بازار کار، سطح اشتغال، پایگاه اقتصادی زنان، سهم زنان در نیروی کار شهری، میزان درآمد در محله‌های شهری، نابرابری میزان درآمد گروه‌های شهری و نقش بخش‌های صنعتی، خدماتی، فرهنگی و توریستی در اقتصاد شهری صورت می‌گیرد. برای حل مسائل و مشکلات شهری، نظریه‌های اقتصاد خرد و کلان هر دو کاربرد دارند. مسائلی مانند درآمد، تورم، بیکاری، هزینه‌های دولتی، صادرات و واردات در سطح یک شهر یا مناطق شهر، اقتصاد کلان را مورد بررسی و تحلیل قرار می‌دهد. در صورتی که مسائل واحدهای کوچک مانند کارخانه و خانوار در شهر از طریق اقتصاد خرد مورد بررسی قرار می‌گیرد. شناخت نظریه‌های اقتصاد خرد و کلان برای توضیح حقایق شهری پایه و اساس است، ولی دامنه استفاده از این نظریه‌ها برای توضیح حقایق شهری محدود است زیرا مسائل شهری زیادی در اقتصاد شهری وجود دارد که امکان بررسی آنها بدون در نظر گرفتن فضا و فاصله وجود ندارد، در صورتی که نظریه‌های اقتصاد خرد و کلان برای توضیح حقایق اقتصادی آنها را در نظر نمی‌گیرند (بشیری خوزستانی و همکاران، ۱۳۹۶). در واقع اقتصاد شهری به مجموعه‌ای از مفاهیم و ابعاد مختلف اشاره دارد که به بررسی فعالیت‌های اقتصادی در مناطق شهری و تأثیرات آنها بر توسعه و کیفیت زندگی شهروندان می‌پردازد. در واقع اقتصاد شهری به مسائل مهمی همچون تخصیص عوامل تولید و توزیع درآمد واقعی (کالا و خدمات) در داخل و بین مناطق شهری، به طور علمی می‌پردازد. در اقتصاد شهری، اقتصاددانان سعی می‌کنند با استفاده از ابزارهای اقتصادی، مسائل و مشکلات یک منطقه شهری را مورد ارزیابی قرار دهند. همچنین نظریه‌ها و تئوری‌های اقتصاد خرد و کلان هر دو برای حل و فصل مسائل و مشکلات شهری مورد استفاده قرار می‌گیرند (صفری و حاتمی، ۱۳۹۰).

پیشینه تاریخی اقتصاد شهری

آدام اسمیت در کتاب ثروت ملل بحثی با عنوان برآمدن و پیشرفت شهرها بعد از سقوط امپراطوری رم دارد و به تمایل مالکان برای ساختن بناهای خود در کنار یکدیگر و محصور کردن آنها برای آسانی دفاع اشاره کرده است. اما بعد از فروپاشی امپراطوری رم، مالکان تمایل داشتند در قصرهای پراکندهای زندگی کنند که با قلعه‌هایی استوار احاطه شده بود و همچنین در کنار املاک خود باشند. در آن زمان شهرها بیشتر محل سکونت تاجران بود که در آن ایام در موقعیت اجتماعی پست قرار داشتند. بعدها شهرنشینان حقوقی را در زمینه مالکیت خصوصی و آزادی ازدواج دخترشان به دست آوردند. شهرنشینان مردم فقیری بودند که باید انواع مالیات را پرداخت می‌کردند؛ مهمترین آنها مالیات بر فروش، مالیات عبور از پل و مالیات سرانه بود وصول مالیات شهرها به صورت یک جا به اهالی شهر واگذار می‌شد تا خود آن را جمع‌آوری کنند و به پادشاه تحویل دهند. آدام اسمیت، به طور خلاصه چگونگی شکل‌گیری شهرهای خودفرمان را در اروپا توضیح داده است. او هم چنین رونق شهرهای ساحلی را در سایه داد و ستد بیان کرده است. پنجاه سال بعد از اسمیت، محققین به بیان مفاهیم نظری پرداختند که اقتصاددانان شهری از آن بهره‌جستند (بشیری خوزستانی، ۱۳۹۶).

ابعاد اقتصاد شهری

ابعاد اقتصاد شهری به جنبه‌ها و حوزه‌های مختلفی اشاره دارد که در تحلیل و بررسی فعالیت‌های اقتصادی در مناطق شهری مؤثر هستند. در زیر به برخی از این ابعاد اشاره می‌شود:

۱. **بعد اقتصادی:** شامل تولید، توزیع و مصرف کالاها و خدمات در شهرها است. این بعد به بررسی فعالیت‌های اقتصادی، بازار کار، و تأثیرات اقتصادی بر کیفیت زندگی شهروندان می‌پردازد.
۲. **بعد اجتماعی:** به روابط اجتماعی و تعاملات میان شهروندان و گروه‌های مختلف اجتماعی در شهرها اشاره دارد. این بعد شامل نابرابری‌های اجتماعی، مشارکت شهروندان و تأثیرات اجتماعی فعالیت‌های اقتصادی است.
۳. **بعد محیط زیستی:** به تأثیر فعالیت‌های اقتصادی بر محیط زیست و منابع طبیعی می‌پردازد. این بعد شامل بررسی آلودگی، استفاده پایدار از منابع و حفظ تنوع زیستی است.
۴. **بعد فرهنگی:** به تأثیرات فرهنگی و اجتماعی فعالیت‌های اقتصادی بر هویت و فرهنگ شهری اشاره دارد. این بعد شامل تأثیرات هنر، فرهنگ و میراث فرهنگی بر توسعه اقتصادی است.
۵. **بعد سیاسی:** به نقش سیاست‌ها و تصمیم‌گیری‌های دولتی در شکل‌گیری و توسعه اقتصاد شهری می‌پردازد. این بعد شامل بررسی سیاست‌های مالی، مالیاتی و برنامه‌ریزی شهری است.
۶. **بعد فناوری:** به تأثیر فناوری‌های نوین بر فعالیت‌های اقتصادی و بهبود کیفیت خدمات شهری اشاره دارد. این بعد شامل نوآوری، دیجیتالی‌سازی و تأثیرات فناوری بر بازار کار است.
۷. **بعد زیرساختی:** به بررسی زیرساخت‌های فیزیکی و خدماتی در شهرها می‌پردازد. این بعد شامل حمل و نقل، تأسیسات عمومی و خدمات شهری است که به تسهیل فعالیت‌های اقتصادی کمک می‌کند.
۸. **بعد جغرافیایی:** به تأثیر موقعیت جغرافیایی و ویژگی‌های محلی بر فعالیت‌های اقتصادی در شهرها اشاره دارد. این بعد شامل بررسی توزیع جغرافیایی منابع و فعالیت‌های اقتصادی است.

۹. **بعد تاریخی:** به تأثیر تاریخ و تحولات گذشته بر وضعیت کنونی اقتصاد شهری می‌پردازد. این بعد شامل بررسی روندهای تاریخی و تغییرات اجتماعی-اقتصادی در طول زمان است.
۱۰. **بعد بین‌المللی:** به تأثیرات جهانی‌سازی و روابط بین‌المللی بر اقتصاد شهری اشاره دارد. این بعد شامل بررسی تأثیرات تجارت بین‌المللی، سرمایه‌گذاری خارجی و مهاجرت بر اقتصاد شهری است (مطیعی فرد، ۱۳۹۵).

مدل‌ها و نظریه‌های اقتصاد شهری

از نظریه‌های مطرح شده یا همان مدل‌های اقتصادی می‌توان به ۱- مکان‌یابی فعالیت‌های کشاورزی (یا فاصله تا بازار) که توسط اقتصاددان آلمانی وان تونن مطرح شده ۲- مکان‌یابی صنایع که توسط آلفرد وبر مطرح شده و ۳- مکان‌یابی خدمات که توسط والتر کریستالر مطرح شده اشاره نمود. در مدل مکان‌یابی خدمات که به نظریه مکان مرکزی نیز معروف است می‌توان این‌گونه بیان نمود که این نظریه نخستین بار پیش از سال ۱۹۴۴ میلادی توسط اقتصاددان آلمانی «والتر کریستالر» مطرح و سپس توسط اقتصاددان دیگری به نام «آگوست لش» در سال ۱۹۴۴ در مورد شهرها و روستاهای پیرامون آنها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت، این نظریه مبتنی بر این است که اصولاً مصرف‌کنندگان کالا و خدمات سعی دارند کالاهای مورد نیاز خود را از نزدیکترین مرکز تولید و عرضه کالا به دست آورند و با این کار از هزینه‌های جابه‌جایی بکاهند و در واقع بهای کمتری برای هر کالا بپردازند. در اقتصاد شهری امروز با تجمع تولیدات و مراکز فروش در شهرها و نیاز به جلب مشتری و نیز فاصله‌گیری شهرها از هم و توسعه چشمگیر دیگر شهرها با توجه به افزایش جمعیت و گسترش بی‌اندازه شهرها این نظریه یا مدل، کاربردهای بسیاری داشته است. ایجاد فروشگاه‌های زنجیره‌ای و... که در شهرها و روستاهای پیرامون بر اساس این نظریه شکل گرفته است و عرضه کالا خدمات را تحت پوشش قرار می‌دهد، اهمیت زیادی دارد (موسائی و همکاران، ۱۳۹۳).

اقتصاد شهری و شهرداری‌ها

رابطه بین اقتصاد شهری و شهرداری به عنوان دو عنصر کلیدی در مدیریت و توسعه شهرها، تأثیرات عمیق و متقابلی بر یکدیگر دارند. شهرداری‌ها به عنوان نهادهای محلی مسئول مدیریت شهرها، نیازمند منابع مالی برای تأمین خدمات عمومی و اجرای پروژه‌های توسعه‌ای هستند. اقتصاد شهری با ایجاد فرصت‌های شغلی، افزایش درآمدهای مالیاتی و جذب سرمایه‌گذاری، به تأمین این منابع کمک می‌کند. به عبارتی، رشد و توسعه اقتصادی در یک شهر می‌تواند به افزایش درآمدهای شهرداری و بهبود کیفیت خدمات عمومی منجر شود. از سوی دیگر، شهرداری‌ها با توجه به وضعیت اقتصادی شهر، برنامه‌ریزی‌های لازم را برای توسعه زیرساخت‌ها و خدمات عمومی انجام می‌دهند. این برنامه‌ریزی‌ها شامل تأمین حمل و نقل، آب و فاضلاب، بهداشت و آموزش است. وضعیت اقتصادی شهر نیز تحت تأثیر تصمیمات شهرداری‌ها قرار دارد؛ به عنوان مثال، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها می‌تواند به جذب سرمایه‌گذاری‌های بیشتر و رشد اقتصادی منجر شود.

شهرداری‌ها همچنین با توسعه فعالیت‌های اقتصادی و ایجاد فرصت‌های شغلی، به کاهش بیکاری و بهبود شرایط معیشتی شهروندان کمک می‌کنند. این امر نه تنها به افزایش کیفیت زندگی شهروندان منجر می‌شود، بلکه به تقویت اقتصاد شهری نیز کمک می‌کند. در واقع، اشتغال‌زایی یکی از اهداف اصلی شهرداری‌ها در راستای توسعه پایدار است. اقتصاد شهری می‌تواند به تقویت مشارکت شهروندان در فرآیندهای تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی شهری کمک کند. شهرداری‌ها با ترویج فعالیت‌های اقتصادی و فرهنگی، می‌توانند به ایجاد هویت محلی و تقویت فرهنگ شهروندی کمک کنند. این مشارکت اجتماعی می‌تواند به بهبود کیفیت خدمات و افزایش رضایت شهروندان منجر شود. در واقع شهرداری‌ها با توجه به اهمیت حفظ محیط زیست و

منابع طبیعی، می‌توانند با استفاده از روش‌های اقتصادی پایدار، به بهبود کیفیت زندگی و کاهش آلودگی کمک کنند. این امر نیازمند همکاری نزدیک بین اقتصاد شهری و سیاست‌های محیط زیستی شهرداری‌ها است. به طور کلی، رابطه بین اقتصاد شهری و شهرداری به عنوان یک تعامل پویا و متقابل، می‌تواند به بهبود کیفیت زندگی شهروندان، توسعه پایدار و تحقق اهداف اقتصادی و اجتماعی منجر شود و در نهایت به ایجاد شهرهایی با کیفیت‌تر و پایدارتر کمک خواهد کرد (سمندگانی چادگانی، ۱۴۰۴).

نقش اقتصاد شهری در توسعه زیرساخت‌های شهری

نقش اقتصاد شهری در توسعه زیرساخت‌های شهری بسیار حیاتی و کلیدی است. این نقش به چندین جنبه مختلف تقسیم می‌شود:

۱. **تحلیل هزینه-فایده:** اقتصاد شهری به شهرداری‌ها کمک می‌کند تا هزینه‌ها و منافع پروژه‌های زیرساختی را تحلیل کنند. این تحلیل‌ها می‌توانند به تصمیم‌گیری‌های بهینه در مورد سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها کمک کنند.
۲. **تخصیص منابع:** با استفاده از نظریه‌های اقتصادی، شهرداری‌ها می‌توانند منابع مالی و انسانی را به طور بهینه تخصیص دهند. این به معنای اولویت‌بندی پروژه‌های زیرساختی بر اساس نیازهای واقعی جامعه است.
۳. **تحریک رشد اقتصادی:** توسعه زیرساخت‌ها می‌تواند به تحریک رشد اقتصادی کمک کند. بهبود حمل و نقل، آب و فاضلاب، و انرژی می‌تواند به جذب سرمایه‌گذاری‌های جدید و بهبود کیفیت زندگی شهروندان منجر شود.
۴. **مدیریت ریسک:** اقتصاد شهری به شهرداری‌ها کمک می‌کند تا ریسک‌های مرتبط با پروژه‌های زیرساختی را شناسایی و مدیریت کنند. این شامل ارزیابی تأثیرات اقتصادی و اجتماعی پروژه‌ها بر جامعه است.
۵. **پایداری و محیط زیست:** در توسعه زیرساخت‌ها، توجه به اصول پایداری و حفظ محیط زیست از اهمیت بالایی برخوردار است. اقتصاد شهری می‌تواند به شهرداری‌ها در طراحی و اجرای پروژه‌های زیرساختی پایدار کمک کند.
۶. **مشارکت عمومی:** اقتصاد شهری می‌تواند به شهرداری‌ها در جلب مشارکت شهروندان و ذینفعان در فرآیند تصمیم‌گیری کمک کند. این مشارکت می‌تواند به بهبود کیفیت پروژه‌ها و افزایش رضایت عمومی منجر شود.

منابع و مآخذ

۱. بشیری خوزستانی، محسن، فتاحی، شهرام، علی پور فرد، سمیه (۱۳۹۶) نگاهی بر اقتصاد شهری و شهرداری ها، مشهد، انتشارات ارسطو.
۲. سمندگانی چادگانی، غلامرضا (۱۴۰۴) بررسی جایگاه اقتصاد شهری در توسعه پایدار شهری، مجله جغرافیا، عمران و مدیریت شهری، دوره ۱۱، شماره ۱، ۴۶۷-۴۷۳.
۳. صفری، راحله و حاتمی، مجتبی (۱۳۹۰) درآمدی بر اقتصاد شهری و نقش آن در توسعه پایدار شهری، همایش ملی شناسایی و تبیین راهکارهای تحقق جهاد اقتصادی در شهرداری ها، شیراز.
۴. مطیعی فرد، محمد (۱۳۹۵) اقتصاد شهری با تکیه بر درآمدهای پایدار، انتشارات جنگل.
۵. موسائی، افشاری، محمد، یزدان پناه، علی، علی نیا، حمید، جلائیان، زهرا (۱۳۹۳) اقتصاد شهری مدل ها و نظریه ها و کاربرد آن در شهرداری ها، ششمین کنفرانس ملی برنامه ریزی و مدیریت شهری با تاکید بر مولفه های شهر اسلامی.